

Др Милан Пиљак*

Научни сарадник

Институт за новију историју Србије

ТРГОВИНСКА КОМОРА НР СРБИЈЕ 1952–1962 ГОДИНЕ: ПОКУШАЈ КОНТРОЛЕ И ИНТЕГРАЦИЈЕ СРПСКЕ ПРИВРЕДЕ У ПОСТПЛАНСКОМ СИСТЕМУ¹

Апстракт: Као последица разлаза са СССР-ом социјалистичка Југославија претрпела је промене својих институција. Разградњом Планске комисије као економског суперминистарства створене су нове институције које су одговарале изградњи југословенског привредног система. Један од кључних задатака Трговинске коморе НР Србије био је и координација привреде. Рад представља анализу оснивања и рада Трговинске коморе НР Србије у периоду од једне деценије и њеној улози као полуге новог привредног система 1952–1962 у НР Србији. Чланак истиче и важну чињеницу да Ниш, Пирот и Лесковац нису имали ниједног представника у кључним телима Коморе.

Кључне речи: Трговинска комора НР Србије, децентрализација, централно-планска привреда, Петар Човић, Ниш, Пирот, Лесковац

*

Југославија је убрзо после завршетка Другог светског рата почела са радикалном променом привредног система по угледу на централно-планску привреду СССР-а. Друга половина 40-их и почетак 50-их обележен је трансформацијом привреде и испуњењем првог петогодишњег плана. Вероватно би Југославија наставила путем свог узора СССР-а, да није дошло до сукоба унутар Коминформа, из којег је избачена јула 1948. године. Будући да је економски и војно била блокирана, прагматично је потражила помоћ другог политичког блока на челу са САД.

* milance.333@gmail.com

¹ Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години бр. 451-03-9/2021-14/200016 од 5. 2. 2021.

Иако је ово зближавање било нерадо са обе стране, две идеолошки супротстављене земље имале су свака своју рачуницу. САД су биле вољне да „одрже Тита на површини“² како је то формулисано, будући да се Југославија налазила на стратешки важном географском положају, али је била и симбол пукотине унутар совјетског лагера.³ Постојале су америчке наде да ће можда и друге земље лагера следити југословенски пример. На југословенској страни постојала је потреба за подршком, будући да је земља била разорена ратом и привредно-технолошки заостала, економски изолована од стране Источног блока, али и војно угрожена. Као једна од последице ове кризе у југословенској и светској политици биће низ мера у привреди које ће делимично, али осетно, разградити тадашњу централно-планску привреду. Увођење нових институција у привреди попут комора била је велика новина за југословенску планску привреду.

Изузетак у домену историографије о институцијама у привреди представља луксузна, јубиларна монографија „Привредна комора Србије: вредност трајања 1857–2007“ издата у два издања 2007. и 2008. године. Наведено дело је плод шесторице аутора и покрива не само Привредну комору Србије, већ и друге коморе и прати трансформације ових институција на основу њихових статута. Иако обилује обиљем података, слика и извода докумената за конкретну тему Трговинске коморе НР Србије она се више бави њеним оснивањем, него ли анализом њеног деловања. Овај чланак има за циљ да осветли разлоге стварања важне институције у привреди, несвојствене у земљама државног социјализма, као и задатке које је имала, како се развијала и које резултате је имала током деценије свог постојања.

Као и сви закону у Србији, након Другог светског рата, били су рефлексција одлука донетих на савезном нивоу. Крајем 1949. отпочета је децентрализација Партије, а затим и осталих сегмената друштвеног и привредног система. Оснивање коморе десило се када је отклон од СССР-а био увелико у току и када је самоуправљање било дефинисано, а потом 1952. потврђено на VI конгресу КПЈ.

Трговинска и угоститељска комора Југославије основана је уредбом 6. јуна 1952⁴, а не законом. Овај модел биће примењен и на Трговинску комору Народне републике Србије (ТК НРС) Уредбом од 11. јуна⁵ што и пише у другом члану њеног статута. Оснивање Трговинска комора Народне републике Србије било је свечано и сам чин оснивања на оснивачкој скупштини пропраћен је великом броју важних личности из привредног и политичког живота Народне РС и бурним аплаузима (како више пута

² Lorejn Liz, *Održavanje Tita na površini: Sjedinjene države, Jugoslavija i hladni rat*, Beograd, 2003, 95, 98.

³ Исто, 74.

⁴ Службени лист ФНРЈ, БР. 31/52

⁵ Државни архив Србије, Д-24, Трговинска комора Народне републике Србије, фасц. 3, „Стенографске белешке са оснивачке Скупштине ТК НРС 1952. године“, 6

наводи стенограм седнице). Како је истакнуто први гост по значају био је проф. др Никола Чобелић, економиста и представник Секретаријата за привреду Владе НРС.⁶ Поред Чобелића присуствовали су и други економисти као функционери попут проф. др Милоша Мацуре, тадашњег директора Статистичког завода Владе НРС и проф. др Косту Николића као представника Друштва економиста Србије. Као свечани гости били су и Новица Ранковић, потпредседник Савезне трговинске коморе, представници Народне банке Србије, Јакша Богдановић, судија Врховног суда и други.⁷ Један од важних свечаних гостију оснивачке Скупштине био је и Лампе Дилко, члан Иницијативног одбора за оснивање Трговинске коморе Народне републике Словеније који је, иако закаснио на само отварање, пожелео успех у даљем раду, али је и одмах понудио сарадњу између две Коморе иако је словеначка ТК требала да буде основана за три дана.⁸

Занимљива је изјава словеначког госта: „... па знајући за вашу Скупштину, мене су послали овде...“.⁹ Што само потврђује важност Коморе у новом привредном систему Југославије који је изграђиван током сукоба за СССР-ом. Не можемо бити у потпуности сигурни, али услед нестанка Планске комисије, као суперминистарства у привреди, Комора(е) је постала једно од главних чворишта за размену информација и артикулисања проблема у трговини, издавања сертификата, као и школовање нових кадрова.

Оснивачка скупштина бројала је 145 делегата и ТК НРС је основана 9. августа 1952. са седиштем у Београду.¹⁰ У српском случају прво су основане коморе АП и већих срезова, да би потом делегати основали ТК НРС. До 3. августа одржано је 59 оснивачких скупштина и тиме је успостављена мрежа трговинске Коморе у Србији.¹¹ Ово је била симулација оснивања Коморе „одоздо“ у складу са новом идеолошком компонентом у југословенској идеологији-самоуправљањем.

Реферат о оснивању коморе поднео је Петар Човић¹², први и једини секретар ове институције током деценије њеног постојања¹³, а тада на

⁶ Исто, 1–2.

⁷ Исто, 1.

⁸ Исто, 17.

⁹ Исто.

¹⁰ Момир Павлићевић и Радивоје Јевтић, *Привредна комора Србије 1957–2007*, Београд, 2007, 234.

¹¹ Исто.

¹² Човић Петар, рођен је 1922. у Кули. Завршио је Трговачку академију 1943. године. Приступио је НОБ-у 1941. године, а од 1944. је био члан КПЈ. Био је секретар Трговинске коморе, помоћник државног секретара за робни промет СР Србије и секретар Комисије Извршног већа СР Србије за послове увоза и извоза. Такође је био члан савета Београдског сајма. Radošin Rajović (ur), *Ko je ko u Jugoslaviji: jugoslovenski savremenici*, Beograd, 1970, 173.

¹³ ДАС, ТК НРС, фасц. 3, „Стенографске белешке са оснивачке Скупштине ТК НРС 1952. године“, 91.

функцији председника иницијативног одбора за оснивање ТК НРС.¹⁴ Према матичној књизи запослених. Петар Човић је завршио трговачку академију.¹⁵ Он и Стеван Богдановић председавали су оснивачком Скупштином. Човић је у тренутку оснивања био начелник Савета за промет робе Владе НРС. Истог Владиног тела које је решењем и основало иницијативни одбор за оснивање ТК НРС, ослањајући се на уредбу о Трговинским и угоститељским коморама ФНРЈ.

Човић је на почетку излагања навео разлоге оснивања ове институције. Према званичном објашњењу она је створена као природни развој новоуведене компоненте југословенске комунистичке идеологије - самоуправљања, односно већој партиципативности непосредних произвођача у привредном животу.¹⁶ Комора би била једна од институција где би та партиципативност могла да се упражњава и након укидања Савезне планске комисије да служи као место окупљања привредних субјеката одређеног профила. Наравно, Човић је у реферату истакао да Комора ни у ком случају није створена да замени централно-плански систем контроле, већ да буде сервис удружених предузећа у трговини као и да се битно разликовала од комора унутар капиталистичког система.¹⁷ Он је нагласио да у капитализму комора штити права власника предузећа, док је у југословенском случају власник предузећа народ.¹⁸ Овом изјавом Човић је дао идеолошко прихватљиво објашњење њеног оснивања. Нагласио је да је чланство у Комори засновано на демократичности и да је добровољно за сва предузећа која се баве прометом робе у ширем смислу.¹⁹

Међутим, када се сумира задатак коморе видимо да она остаје чврсто везана за Владу НР Србије и њену политику. Делом кроз именовање Човића за секретара без ограничења мандата, док је положај председника обављан добровољно и био временски ограничен на две године, а биран је од стране Скупштине коморе и из редова директора, чиме је улога председника била значајна, али и ослабљена наведеним ограничењима. Само у је савезној ТК био професионални председник и плаћен. У консултацијама са Милошем Минићем, тадашњем председнику Савеза за промет робом НРС, и Ристом Антуновићем, Човић је рекао да су они били против професионалног, плаћеног председника на челу ТК НРС. „наш стави је био да не идемо на председништво, нити на професионалног председника, него да председник

¹⁴ М. Павлићевић и Р. Јевтић, *н. д.*, 235.

¹⁵ ДАС, ТК НРС, „Матична књига“, 2.

¹⁶ ДАС, ТК НРС, фасц. 3, „Стенографске белешке са оснивачке Скупштине ТК НРС 1952. године“, 5.

¹⁷ *Исто*, 7.

¹⁸ *Исто*, 7–8.

¹⁹ *Исто*, 6.

буде изабран из редова руководиоца предузећа који ће бити послован и доследно спроводити принцип демократичности.²⁰

При крају свог реферата Човић је на оснивачкој скупштини имамо леп приказ стања атмосфере полета у изградњи нечег новог, али и дихотомију – између слободе деловања и Коморе као „старатеља“ у првим корацима изградње самоуправног социјализма. „Сматрамо, да је потребно још сада нагласити да за правилан даљи развитак трговинских комора је основно њихово потпуно осамостаљивање при раду не чекајући посебне директиве за рад одозго. Трговинска комора републике пружаће и надаље помоћ среским и градским коморама, нарочито у прво време...“²¹

Задаци коморе били су: 1. унапређење организације и пословање својих чланова, 2. представљање заједничких интереса својих чланова и њихово усклађивање са интересима заједнице, 3. међусобно усклађивање интереса чланова Коморе. Последње је било бављење послова државне управе у пренесеном делокругу.²² Развој самоуправљања одразио се и на ову институцију. Чланове ТК у скупштину Коморе бирали су раднички савети њихових предузећа.²³

Једно од најважнијих тела при ТК био је Суд части, јер је Комора имала важан задатак за развој пословне културе у трговини.²⁴ Према речима чланова оснивачке скупштине Суд је требало да чува морал трговине у социјалистичкој привреди.²⁵ Он је требало да буде нека врста арбитражног суда. Његова сврха била је да пресуђује у случајевима повреде добрих пословних обичаја, наношење штете друштвеној заједници, другим привредним организацијама или појединцима, али и у случајевима нарушавања угледа заједнице.²⁶ Пре свега се мислило на испуњавању уговорених обавеза и за непоштовање пословних обавеза у трговини када је Суд требао да реагује. Суд части није се састајао последњих година постојања Коморе, јер није било случајева повреде добрих пословних обичаја у трговини.²⁷ Ова констатација у извештају би била вредна да се испита, јер нам други извори говоре да је неправилности и даље било у трговини и поставља се питање да ли су чланови Коморе престали да

²⁰ Исто, 49.

²¹ Исто, 15.

²² Исто, 10.

²³ Трговинска комора Народне републике Србије, *Статут и друга правила Коморе*, Београд, 1958, 3.

²⁴ Исто.

²⁵ ДАС, ТК НРС, фасц. 3, „Стенографске белешке са оснивачке Скупштине ТК НРС 1952. године“, 21, 53.

²⁶ Трговинска комора Народне републике Србије, *н. д.*“, 23.

²⁷ ДАС, ТК НРС, фасц. 1, „Извештај о раду за 1960. годину“, 44.

износе жалбе пред Суд услед недостатка његове ефикасности, недостатка поверења у сам суд или је нешто друго било разлог оваквом развоју догађаја.

Комора се на практичном плану највише залагала за ширење мреже малопродајних објеката, док су велепродајни капацитети већ 1956. били задовољавајући у датом тренутку.²⁸ Огранци Коморе су давали помоћ предузећима приликом откупа пољопривредних производа. ТК су учествовале заједно са представницима Народне банке у утврђивању фонда сталних обртних средстава.²⁹ Унапређивање платног промета и школовање нових кадрова, али и усавршавање старих.³⁰

Комора је имала своје одборе за: 1. кадрове и школство, 2. за финансијска питања и инвестиције, 3. одбор за личне дохотке, 4. одбор за унапређење организације и рада предузећа, 5. одбор за унапређење организације и рада трговинских комора, 6. одбор за самоуправљање и друштвено управљање у трговини.

Комора би у првом реду надзирала институције као што су биле „Биро за унапређење и организацију трговинске мреже“, Уред за организацију сајмова, Лабораторију за контролу квалитета робе, предузећа за издавачку делатност и остале установе. Даљи елаборат о унапређењу трговине односи се на анализи недостатка стручњака и квалификованих кадрова и како де се њиховим школовањем унапреди кадровска структура у трговини, а тиме и сама трговина. Према новом правилнику који је прописивао потребне квалификације за одређена радна места, запослени су требали да се дошколују до краја 1953. године.³¹ Поред саветовања, давања информација, издавања публикација, Комора је имала права да издаје сертификате о положеним стручним испитима, уверења о стручној спреми запослених у трговини³² из чега се види да је имала велики уплив на унапређење кадрова у трговини. Њен утицај био је и већи тиме што је имала могућност да издаје уверења (али не и одобрења) за робу намењену извозу.³³

Важно је истаћи да је Комора није била буџетска институција. Учињено је све да она делује и по оснивању и по финансирању потпуно независно од државе. Идеја је била да се Комора финансира само од новца њених чланова што би из материјалног угла гледања значило да је независна од буџета државе и тиме самостална институција. Скупштина коморе је одлучивала основицу и стопу годишње чланарине. Вишак прихода одлазио

²⁸ ДАС, ТК НРС, Трговинска комора НРС, 1956, закључак, 1.

²⁹ Исто, 3.

³⁰ Исто, 4.

³¹ ДАС, Д-24, фасц. 3, „Стенографске белешке са оснивачке Скупштине ТК НРС 1952. године“, 10–11.

³² Исто, 13.

³³ Исто.

је у резервни фонд коморе.³⁴ Током деценије свог постојања Трговинска комора је имала 115 стално запослених у администрацији.³⁵

Статутом Коморе утврђени су органи ове институције који су остали присутни до 1962. године: Скупштина, Управни одбор, Надзорни одбор и Суд части.

Председника Коморе бирала је скупштина ТК из реда лица запослених у привредним организацијама. Председник коморе био је члан и председник УО и Председништва.³⁶ Што је говорило о његовом утицају у овој институцији. За првог председника изабран је Ратомир Вишњић ТКНРС 1952-1956 године, затим су следили са по једним мандатом Света Поповић 1956-1958, Славко Поповић 1958-1960, Пауновић Живко 1960-1962 који је од 1961. дужност председника Коморе обављао као редовну.

Промену током времена су претрпели и задаци Коморе. Од статута из 1956. године задаци Коморе су према члану 5 ставу 1 били да она ради на унапређењу робног промета, под два: „да се стара о учвршћивању и развијању добрих пословних обичаја и пословног морала у робном промету“, и под три „да ради на јачању одговорности привредних организација према друштву“.³⁷

Међутим, од новог статута 1958. нешто се проширују задаци Коморе. Њена делатност није регулисана Уредбом, већ *Законом о удруживању у привреди*.³⁸ Према члану 5 њен главни задатак био је унапређење робне размене и тржишта, као и унапређење рада предузећа, пословне културе, трговинских комора које су биле у њеном саставу. Комора је имала велики значај у изградњи информационе структуре у трговини. Пратила је развој и локацију трговинске мреже. Предлаже мере за изградњу и коришћење капацитета и снабдевање опремом објеката који служе робном промету. Ради на подизању нових и усавршавању старих стручних кадрова. Помаже развој радничког самоуправљања у трговини. Изучава утицај реклама на потрошаче. Надзире мрежу трговинских комора на ужим подручјима. Прикупља и обрађује податке и врши анкете о појединим питањима и разматра њихове резултате. Комора да сарађује са државним органима на изради прописа, закона и друштвеног плана. Њена улога је саветодавна и комора у тим телима даје своје предлоге.³⁹ Такође, Комора је требало да прати промет робе и услуга и да помогне стабилизацији привредног

³⁴ Трговинска комора Народне републике Србије, *н. д.*, 21.

³⁵ ДАС, ТК НРС, „Матична књига“

³⁶ Трговинска комора Народне републике Србије, *н. д.*, 18.

³⁷ Члан 5. ДАС, ТК НРС, фасц. 1, „Статут и остала правила 1954–1956“

³⁸ *СЛ ФНРЈ*, бр. 1/58

³⁹ Трговинска комора Народне републике Србије, *н. д.*, 2.

система.⁴⁰ Скок цена неког артикла могао је бити оборен увозом одређене количине истог чиме би се остварила стабилност цена истог на тржишту. .

Према статуту из 1958. године и члану 20 Комора је доносила препоруке, закључке, одлуке, решења, уверења и потврде. Закључци Коморе били су обавезни за све чланове Коморе. Одлуке Савезне ТК такође су били обавезни за чланове ТК НРС.⁴¹ Од овог статута по први пут имамо изричит члан да се донете одлуке морају поштовати.

Статут и правила из 1961. године готово у потпуности потврђују све важније одредбе из Статута из 1958. године.⁴² Наглашено је да чланови морају редовно да плаћају допринос.⁴³ Очигледно да су постојали проблеми око уплате чланарине, али више података о томе немамо. Нови статут је истакао ово питање, јер је чланарина била главни и једини извор финансирања Коморе.

„Комором управљају представници привредних организација-чланова Коморе, представници привредних организација које бирају Трговинска комора АПВ, Трговинска комора АКМО и среске трговинске коморе ван подручја аутономних јединица као и представници Већа произвођача и Извршног већа Народне скупштине Народне Републике Србије, која та већа одреде и представници одређених друштвених и других организација, која се баве питањима привреде, а нису учлањене у Комору (представници друштвене заједнице).“⁴⁴

Из структуре управљачког тела и како се онљ бирала јасно је да је политика имала потпуну контролу над радом Трговинске коморе и да су чланови били привредни субјекти који су имали политички благослов. Функције у управљању комором биле су бесплатне, али је то Скупштина коморе могла да промени и регулише⁴⁵ што је регулисано награђивањем управо од 1958. године. У посебним случајевима, окарактерисаних као тежим, Комора је могла предложити смену директора народном одбору на чијој територији се налази предузеће.⁴⁶ Реч је о суптилном механизму који је могао да контролише како политику неког предузећа, тако и кадровску политику. У њему је било укључено неколико институција што је оваквој спрези давао већи легитимитет.

Питање чланства коморе мењало се током година. Према статуту из 1952. сва привредна предузећа и друге привредне организације које су учествовале

⁴⁰ Члан 5, ДАС, ТК НРС, фасц. 1, „Статут 1958“; Трговинска комора Народне републике Србије, *н. д.*, 2.

⁴¹ Члан 20, ДАС, ТК НРС, фасц. 1, „Статут 1958“

⁴² Исто, „Статут и остала правила 1961“

⁴³ Трговинска комора Народне републике Србије, *н. д.*, 5.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто, 6.

⁴⁶ Исто, 8.

у промету робом на територији НРС били су чланови ТК НРС.⁴⁷ На новој скупштини 1956. чланство у Комори је постало добровољно према члану 7 и гласи „чланови Коморе „могу“ бити...“.⁴⁸ Након одређеног времена коморе су биле регулисане новим законом, што се и одразило на нови статут Коморе од 1958. када је чланство у комори постало обавезно „за сва битна“ трговинска предузећа, док су мања предузећа могла постати чланови.⁴⁹ Међутим, двогодишњи мандат чланова Коморе остао је непромењен током година.⁵⁰ Нови статут Трговинске коморе из 1958. донео је многе новине и ојачао је ову институцију.

Највиши орган коморе био је скупштина.⁵¹ Свака среска трговинска комора са подручја уже Србије бирала је за скупштину Коморе по два представника. Трговинске коморе АПВ и АКМО бирале су двоструки број представника за скупштину коморе у односу на број среских трговинских комора на њиховом подручју. Скупштину Коморе је могао да сазове само Управни одбор Коморе и у случају да једна петина чланова Коморе то захтева од Управног одбора. Редовно заседање се обављало једном у две године. Приликом редовнога сазива, Управни одбор и Суд части су подносили извештаје, као и завршни рачун.⁵² Само заседање скупштине Коморе је било јавно.⁵³ Будући да је логистички било тешко окупити људе осмишљено је да кворум чини половина плус један члан. Међутим, ако није било довољно присутних за кворум након 1 ч кворум није био потребан да би се скупштина одржала.⁵⁴ Ово правило је вероватно било уведено због тешкоћа у транспорту, али и броју састанака који су руководећи људи имали, будући да су често имали и под неколико, до неколико десетина функција.

Одлуке Скупштине доношене су већином гласова.⁵⁵ Гласање је било јавно, уколико се не одлучи другачије, а избор чланова органа скупштине биран је тајно, ако скупштина није одлучила другачије. Недостатак тајног гласања пружао је могућност контроле над чланвима коморе што ће се показати важним приликом избора чланова кључних тела Трговинске коморе.

Управни одбор се састојао од 26 представника чланова Коморе и неутврђеног броја чланова друштвене заједнице. Њега су чинили председник и секретар Управног одбора.⁵⁶ Одредбе о управном одбору само потврђује

⁴⁷ Члан 6. став 2. ДАС, ТК НРС, фасц. 1, „Статут и остала правила 1952“

⁴⁸ Члан 7. *Исто*, „Статут и остала правила 1954–1956“

⁴⁹ Члан 10 стави први. Трговинска комора Народне републике Србије, *н. д.*

⁵⁰ *Исто*, 5.

⁵¹ *Исто*, 9.

⁵² *Исто*, 11.

⁵³ *Исто*, 12.

⁵⁴ *Исто*.

⁵⁵ *Исто*.

⁵⁶ *Исто*.

колика је била партијска контрола над Комором. Управни одбор био је извршно тело ТК, иако то није изричито наведено у статуту, али је јасно на основу овлашћења које је имао. УО се састајао најмање једном у два месеца.⁵⁷ Седнице је сазивао само председник Управног одбора, кворум је чинила половина чланова УО, одлуке су доношене простом већином и седнице су биле јавне.⁵⁸

Према статуту ТК Председништво је представљало извршни орган Коморе. Састојало се од 9 чланова УО који су бирани од стране Председника ТК. У хитним случајевима Председништво је могло доносити одлуке без консултација са УО ТК, али би било дужно да у неутврђеном року обавести УО.⁵⁹ Седнице су биле пуноправне, ако је присутно више од половине чланова и одлуке су се доносиле већином гласова.⁶⁰ Трговинска комора је имала петочлани надзорни одбор, биран од стране скупштине ТК. Његов задатак је био надгледање финансијско материјалног пословања.

Како би унапредила пословање, ТК је имала секције по гранама привреде која су била специјализована за одређену делатност. Њихове одлуке биле су саветодавне.⁶¹

Према новом закону о коморама из 1958. године председник Коморе је дужност могао водити као редовну или привремену. У првом случају имао је плату, док у другом му се могла одобрити награда.⁶² Овом одредбом начињена је прекретница у развоју институције Коморе. Она је све мање била раскрсница и саветодавно тело са добровољним функцијама, а све више активни актер у привреди окупљајући око себе трговинска предузећа и заступајући њихове интересе, али у оквиру рама који су постављени од стране високих партијских функционера. Па ипак, слово на папиру није одмах примењено, јер су оптужбе за грабљење функција биле честе и сматрале се нечеститим. Одредбу о сталној плаћеној функцији искористиће ново руководство на челу са Живком Пауновићем и то тек пошто је покренута „Мала привредна реформа“ 1961. године која је промовисала тржишне вредности те је и настала промена била у духу времена.

Секретара Коморе и даље је бирала скупштина Коморе на неодређено време. Његова дужност је била да спроводи закључке органа коморе и да руководи администрацијом институције. Секретар је по аутоматизму био члан УО и Председништва ТК.⁶³ Секретар је одговарао за свој рад Управном

⁵⁷ Исто, 12–14.

⁵⁸ Исто, 14.

⁵⁹ Исто, 15.

⁶⁰ Исто.

⁶¹ Исто, 16.

⁶² Исто, 19.

⁶³ Исто.

одбору Коморе и скупштини ТК.⁶⁴ Према статуту из 1958. године секретар је тај који заступа Комору у правно-имовинским споровима или је могао да овласти лице које ће то да ради.⁶⁵ Ова допуна у ставу се вероватно односила у случају да секретар нема одговарајуће квалификације да заступа ТК у споровима. Секретар је имао улогу заменика председника ТК и тиме је био особа број два.⁶⁶ Будући да је председник Коморе имао ограничен мандат, као и да је секретар могао нередовно да руководи овом институцијом, Човић се показао као најутицајнија личност Трговинске коморе током деценије њеног постојања. Разлог оваквог развоја догађаја лежи у чињеници да је нова држава оскудевала у квалификованим кадровима док је Петар Човић као школован трговац и био је особа од поверења Милоша Минића, који му је био шеф у секретаријату за робни промет НР Србије. Према записнику на последњој седници Управног одбора Коморе од 11. јуна 1962. године све је текло као да ће Комора и даље постојати. Све тачке биле су рутинске, осим последње 10, а она је гласила: „Разрешење Човић Петра са дужности секретара Коморе“.⁶⁷

По гашењу Трговинске коморе НРС Човић је отишао на нову дужност. Истовремено је донета одлука да се за минули рад Човићу купи као поклон једно уметничко дело, а у комисију за куповину и предају овог дела изабрани су чланови УО ТК НР Србије: Поповић Славко, Живановић Стеван и Стојковић Стојадин.⁶⁸ Што је само доказ о важности функције секретара Трговинске коморе, али и заслугама и утицају Петра Човића.

Иако је државна политика, кроз самоуправљање, најављивала децентрализацију привредног система, све веће увођење тржишних инструмената у привреди и инсистирала на већој партиципацији радника и области у новим институцијама то се није десило у свим сегментима. Упркос великом полету и енергији који је примећен на оснивачкој скупштини Коморе 1952. године дошло је до оштрог сукоба између њених чланова око састава чланства у кључним телима у Комори. Наиме, приликом оснивања Коморе предложено је да у Управном одбору Коморе 8 чланова буде из Београда, а 9 из унутрашњости. Такође од 5 чланова Надзорног одбора троје су били из Београда, Суд части имао је 5 чланова из Београда чланова и 5 из унутрашњости.⁶⁹ На редовној скупштини из 1954. било је 22 члана Управног одбора од тога су 14 била из Београда, како би се избегло

⁶⁴ Исто, 20.

⁶⁵ Исто.

⁶⁶ Исто.

⁶⁷ ДАС, ТК НРС, фасц. 5, „Управни одбор“, 2.

⁶⁸ Исто, 11–12.

⁶⁹ ДАС, ТК НРС, фасц. 3, „Стенографске белешке са оснивачке Скупштине ТК НРС 1952. године“, 74.

плаћање дневница.⁷⁰ Можемо закључити да упркос децентрализацији центар републике није желело да препусти све полуге у доношењу одлука. Преко својих кадрова центар републике је лако могао да придобије већину у доношењу одлука.

Овакав расплет изазвао је велико незадовољство у редовима комуниста на југоистоку Србије. На оснивачкој седници је дошло од оштре расправе јер Ниш, Пирот и Лесковац нису имали ниједног представника у Управном одбору.⁷¹ Затражено је да се два члана Управног одбора из Београда повуку и да њихова места заузму по један представник из Шапца и Ниша. Међутим, упркос великом отпору кадрова са југа Србије, ситуација је пресечена тако што је предлог изнет на гласање. председавајући, вероватно уверен да су гласови на страни постојећег предлога Кандидационе комисије одлучио се за овај потез и тако прекинуо расправу. Пре тога, као што смо навели, скупштина је гласала за чланове управљачких тела и за изгласавање листе била је довољна проста већина. Према очекивању председавајућег скупштине већином гласова потврђена је листа чланова у управљачким телима Трговинске коморе, а коју је припремила Кандидационе комисије и њен предлог је усвојен већином гласова.⁷² Поменута ситуација даје нам слику колики су били дometri децентрализације и да у циљу задржавања чврсте контроле над институцијама одређене области у Србији нису имати своје представнике у Трговинској комори Србије.

Закључак

Иако је ТК НРС основана кроз иницијативни одбор од 27 привредних руководиоца, Комора, никада није постала самостална институција која би могла да учврсти положај предузећа или руководиоца предузећа и да се противи неким одлукама Владе. Она је кротко спроводила државне одлуке и радила на „полирању“ успостављеног система. Петар Човић, секретар коморе, али њен главни човек био је школован трговац и постављен је на предлог Милоша Минића, тадашњег секретара за робни промет Србије. Само положај секретара није био временски ограничен и тиме се држава осигурала да ће институција бити у искусним и оданим рукама. Па ипак, кроз кратку историју ове институције видимо да је она организационо нарастала, окупљајући око себе све већи број чланова, учествовала у решавању све већег броја задатака и основала разне одборе за праћење и унапређење трговине у условима југословенског самоуправног привредног модела. Поред функције секретара која је уведена без ограничења мандата,

⁷⁰ Исто, 116.

⁷¹ Исто, 74–84.

⁷² Исто, 84.

а санкционисана законом, то се десило и са функцијом председника Коморе, која више није била добровољна, већ плаћена. У почетку кроз награде од 1958, а потом као утврђена функција са сталном платом. Коначно, ТК и друге гранске коморе нису преживеле реформе, али сама институција коморе јесте. Оне су се кроз ту деценију показале као важан фактор окупљања предузећа према гранама привреде, организационо су сазреле да би се, централизацијом, утопиле у опште Привредне коморе које су од 1963. играле огромну улогу у привредном систему. Од укрупњавања комора само су високи кадрови савеза комуниста заузимали положаје председника Привредне коморе. Нови председник Савезне привредне коморе постао је Јаков Блажевић, дотадашњи Председник Извршног већа НР Хрватске и један од кључних људи у спровођењу привредних реформи током 1960-их.

Необјављени извори:

Државни архив Србије, ДАС, Д-24, Трговинска комора НРС

Објављени извори:

Службени лист ФНРЈ, бр. 31/52

Службени лист ФНРЈ, бр. 1/58

Литература:

Lorejn Liz, *Održavanje Tita na površini: Sjedinjene države, Jugoslavija i hladni rat*, Београд: BMG, 2003.

Момир Павлићевић, Радивоје Јевтић, *Привредна комора Србије: вредност трајања 1857–2007*, Београд, 2008.

Rajović Radošin (ur), *Ko je ko u Jugoslaviji: jugoslovenski savremenici*, Београд, 1970.

Summary

Milan Piljak

CHAMBER OF COMMERCE OF THE REPUBLIC OF SERBIA 1952–1962: AN ATTEMPT TO CONTROL AND INTEGRATE THE SERBIAN ECONOMY IN THE POST-PLAN SYSTEM

The Chamber of Commerce of the People's Republic of Serbia was founded on the initiative of 27 business leaders. It implemented state decisions and worked on "polishing" the established economic system. Petar Čović was everlasting

secretary of the chamber. He was a trained merchant and was appointed at the suggestion of Miloš Minić, the then secretary for trade of Serbia. Of all the functions in the Chamber, only the position of the secretary was not time-limited and thus the state ensured that the institution would be in experienced and loyal hands. The institution became more and more numerous and influential over time. However, at the very beginning, many areas in Serbia did not have their representatives in the key bodies of the Chamber of Commerce. Dissatisfied with this decision, the representatives of business from Niš, Pirot and Leskovac fiercely protested against the retention of centralization in Belgrade. However their representatives were overruled during the vote which left the Chamber of Commerce firmly in the hands of Belgrade communists and cadres in economy.